
Middeleeuse Konsilieteorie, Marsilius van Padua en Johannes Althusius se Politieke Filosofie

Andries Raath

Navorsingsgenoot

Departemente Filosofie en Geskiedenis

Universiteit van die Vrystaat

RaathA@ufs.ac.za

Abstract

Medieval Conciliation Theory, Marsilius of Padua and Johannes Althusius' Political Philosophy

*Marsilius of Padua was the first political theorist in the Christian fold to offer a solution to the conflict between the spiritual and political powers, different from the dualistic solutions proposed at the time. Marsilius seriously attempted to demarcate the sphere of political life from that of ecclesiastical institutions and to distinguish the political role of the civitas from the spiritual domain of the Church. Regarding the proper functioning of the civitas, Marsilius introduced a new political approach, mediating between the antagonistic rivals locked in a conflict apparently insoluble. In his *Defensor Pacis*, Marsilius attacked the papal claims to plenitudo potestas and showed that these claims constitute an usurpation by the ecclesiastical authorities over the governmental part of the state. Marsilius argues in favour of a theory ensuring both tranquillity and legitimacy in society. His approach is based on an analysis of the origin, causes, and the end of the State, the formulation of a theory explaining the foundation of the State, and the exposition of the parts of the State. To Marsilius the purpose of the community is the sufficient life; which end is only attainable if the parts of the community work in harmony like the members of the body of an animal, a biological metaphor reflecting the organismic images of medieval times for explaining the need for the*

proper functioning of the State as a political entity. To Marsilius political authority proceeds from the whole corporation of citizens (universitas civium) which he identified with the human legislator (legislator humanus), which in turn elects the executive or ruling part (pars principans) and could depose it. Marsilius' political thought appealed to Reformational authors like Johannes Althusius and contributed in essential respects to the formulation of modern Reformational theories of politics and law. Two aspects of Marsilius' theory were fruitfully exploited by Calvinists like Johannes Althusius viz. the delimitation of State membership to the universal symbiotic community, and his view that every type of organized community has its own inner laws whereby it is governed, and that the laws in each differ as required by its kind.

1. Inleiding

Die Reformatoriese regsfilosoof, Herman Dooyeweerd, krediteer Johannes Althusius (1557-1638) met insigte wat hoogtepunte in die ontwikkeling van die Reformatoriese regstaatdenke verteenwoordig. Reeds in 1931 skryf Dooyeweerd dat sy teoretiese vertrekpunt ter beperking van staatsoewereiniteit aan Althusius ontleen is.¹ Volgens Dooyeweerd is Althusius se bydrae 'n pionierinsig om die Aristoteliese teleologiese politieke denke met dié van simbiotiese funksies te vervang.² Dooyeweerd voeg by dat Althusius reeds die Calvinistiese standpunt teenoor die absolutistiese soewereiniteitsteorie geopper het deur sy stellingname dat elke tipe georganiseerde gemeenskap oor eiesoortige innerlike wetmatighede beskik in ooreenstemming met die unieke aard van elk.³ Die funksiebegrip wat Althusius na vore bring, moet, volgens Dooyeweerd, as 'n hoogs unieke verbetering op die heersende teleologiese benadering aangemerkt word.⁴ Voorts is Althusius, volgens Dooyeweerd, belangrik vanweë sy insig dat slegs tipiese staatlike entiteite dele van die staatsdomein vorm en dat nie-staatlike instellings nie onder die staatlike kompetensieërreïn ingekapsel kan word nie.⁵

1 H. Dooyeweerd, *The Crisis in Humanist Political Theory. Collected Works. Series B, Volume 7*. Red. D.F.M. Strauss. Grand Rapids, MI: Paideia Press (2010), "Author's Preface".

2 Dooyeweerd, *The Crisis in Humanist Political Theory*, p. 29.

3 Dooyeweerd, *The Crisis in Humanist Political Theory*, p. 128.

4 Kyk Dooyeweerd, *The Crisis in Humanist Political Theory*, p. 128.

5 Vgl. Dooyeweerd, *The Crisis in Humanist Political Theory*, p. 137

Die breuk wat Althusius se staatsteorie met dié van die Middeleeuse vertoon, geskied teen die agtergrond van invloede wat Althusius in sy *Politica* tot die standpunte van Konsilieteoretici soos Lupold van Bebenburg en Marsilius van Padua terugvoer.⁶ Die bydrae van die Konsilieteorie tot die moderne politieke denke was beduidend. Hoewel die Middeleeuse samelewingsinstellings as deel van die *Respublica Christiana* – ’n homogene en omvattende samelewingskonteks – beskou is, het die verhouding tussen gesagsdraers en hul ondergeskiktes ’n transformasie ondergaan.⁷ Hoewel die Pous steeds met *plenitudo potestas* beklee is, onbeperkte gesag aan die pouslike amp toegeskryf is en aanvaar is dat die Pous oor regsgeagte beskik, is die omvang en aard van die pouslike gesag jeens die kerklike onderhoriges vanaf die elfde eeu deur die Kanonistiese regslui toenemend in registerme beskryf. Die bydrae van die Kanoniste tot die opkomende Konsiliebeweging het hoofsaaklik gestalte gekry in hul tipering van die Kerk as ’n *congregatio fidelium* (vergadering van gelowiges) met regs persoonlikheid.⁸ Die Kerk as ’n korporatiewe entiteit omvat sowel die “klerus” as die “leke” en verteenwoordig die hele liggaam van gelowiges. Daarenteen het die juriste van Bologna se interpretasie van die *lex regia* daartoe bygedra om die gesag van die Pous tot die kerklike terrein te beperk en om die verhouding tussen die volk en die Keiser uitsluitlik in registerme te beskryf.⁹ Die regsverhouding tussen die volk en die Keiser is vertolk as die oordrag van gesag vanaf eersgenoemde aan laasgenoemde. Hoewel verskil van mening bestaan het oor die antwoord op die vraag of die oordrag van gesag algeheel dan wel gedeeltelik was, het die standpunt van volksinstemming tot oordrag van die regeergesag aan die Keiser sentraal gestaan.¹⁰

Marsilius van Padua se politieke filosofie verteenwoordig ’n hoogtepunt in die ontplooiende staatsfilosofie van die Konsiliebeweging. In verskeie opsigte het hy by die gedagtes van Lupold van Bebenburg (oorlede 1363) aansluiting gevind. Sy bydrae tot die politieke denke was nie beperk tot die verhouding tussen die owerheid en diegene wat aan gesag onderworpe is nie. Hy skryf ook oor die beginsel van politieke medeseggenkap van die onderdane in Kerk

6 J. Althusius, *The Politics*. Vertaal en geredigeer deur F.S. Carney. London: Eyre & Spottiswoode (1965), pp. xxxi, 92, 97, 127, 188, 215 (Bebenburg); xxxii, 162, 188, 215 (Marsilius).

7 A.J. Antonites, “Die filosofie van die Konsiliebeweging”, in A.M. Faure, A.C. Gey van Pittius e.a. *Die Westerse Politieke Tradisie*. Pretoria / Kaapstad / Johannesburg: Academia (1981), pp. 136-147.

8 Antonites, “Die filosofie van die Konsiliebeweging”, p. 139.

9 Antonites, “Die filosofie van die Konsiliebeweging”, p. 139.

10 Antonites, “Die filosofie van die Konsiliebeweging”, p. 139.

en staat, sowel as die beslaggewing aan die staat as 'n geïndividualiseerde publieke regsverband.¹¹ Saam met Johannes van Parys (oorlede 1306) en Willem van Ockham (oorlede 1347), kan Marsilius tot die mees invloedryke Konsiliedenkers voorafgaande aan Nicholas van Cusa (1401-1464) beskou word.¹² Marsilius het egter in belangrike opsigte verder as eersgenoemdes op die weg van politieke medeseggenkap en die gestaltegewing aan die individualiteitstruktuur van die staat beweeg. Waar Ockham, saam met die Kanoniste, die Kerk as 'n wetlike korporasie met die Pous as hoof beskou het, het Marsilius 'n skeiding van Kerk en staat geponeer en Ockham se standpunt dat Kerk en staat elk oor 'n eie belangesfeer beskik, gedeel. Soos Ockham, het Marsilius teenoor die idee van pouslike *plenitudo potestatis*, die standpunt gehuldig dat die Kerk geroepe is om godsdienstig-sedelike onderrig en dissipline te handhaaf, maar nie op die politieke terrein mag inmeng nie.¹³ In dieselfde trant as Ockham, aanvaar Marsilius dat die pouslike monargie nie die verhouding van heer tot slaaf behels nie, maar dat alle onderhoriges op gelyke vlak verkeer. Voorts huldig Marsilius die oortuiging dat die Kerk 'n *universitas fidelium* is, waarin leke en klerus almal mekaar se gelyke is. Parallel tot Ockham se oortuiging dat die Pous aan ongeskrewe en statutêre wette ondergeskik is, verklaar Marsilius homself ten gunste van die standpunt dat die Pous aan die reg ondergeskik is.¹⁴ Ockham se siening dat Kerk en staat duidelik van mekaar geskei is, dat elke gesagsfeer deur die onderskeie gesagsdraers regeer word en dat elk oor eie belange beskik wat afsonderlik van mekaar, sonder wedersydse inmenging, beoefen moet word, vind 'n parallel in Marsilius se denke dat die gesagsterreine van Kerk en staat onderskeie is en dat die staat as *universitas civium* oor 'n eiestandige kompetensieterrein beskik.¹⁵

Die Konsiliestandpunte van Ockham en Marsilius is deur die regsteoretiese begroning van politieke instemming deur die onderdane, volgens Guilelmus Durandus (oorlede 1328) se bydrae, versterk.¹⁶ Die Kanonieke regsteorie van

11 Die begrip "staat" verwys na enige/alle resultate van die positivering van entiteite wat oor die tipiese strukturele voorwaardes vir staat-wees beskik.

12 Kyk R.W. Carlyle & A.J. Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory in the West*. Vol. VI. London / Edinburgh: William Blackwood & Sons. Ltd. (1936), p. 9; Antonites, "Die filosofie van die Konsiliebeweging", pp. 140-142.

13 Antonites, "Die filosofie van die Konsiliebeweging", p. 141. Kyk ook A. Brett, "Introduction", in Marsilius van Padua, *The Defender of the Peace*. Cambridge: Cambridge University Press (2005), p. xxviii.

14 Antonites, "Die filosofie van die Konsiliebeweging", p. 141.

15 Antonites, "Die filosofie van die Konsiliebeweging", p. 141.

16 Antonites, "Die filosofie van die Konsiliebeweging", pp. 141-142.

Durandus het beklemtoon dat die kerklike Konsilie 'n korporatiewe liggaam is, dat die Pous aan dié algemene kerkvergadering ondergeskik is en dat die Kerk as 'n konstitusionele monargie funksioneer.¹⁷ Dit was egter die juris Franciskus de Zabarellis Cardinalis (1335-1417) wat die demokratiese inslag van die Konsiliedenke versterk het deur die *plenitudo potestas* aan die volk toe te ken.¹⁸ Volgens Zabarella kom alle gesag van God, wat dit oordra aan die volk.¹⁹ Deur die *lex regia* word die gesag aan die regeerder met instemming van die volk oorgedra. Die bevoegdheid om wette te maak, word deur die volk behou – gesag waaraan die regeerder verantwoording verskuldig is.

Dit was veral die ontplooiende Konsiliedenke van die Middeleeuse skolastici, soos Marsilius, wat die basis vir die ontwikkeling van die Reformatoriese politieke filosofie van Johannes Althusius (1557-1638) en andere gelê het.²⁰ Volgens Shaun de Freitas het die sestiende-eeuse Reformatoriese politieke filosoof, Johannes Althusius, oor eerstehandse kennis van Middeleeuse politieke leerstukke beskik, sowel as kundigheid oor die oordrag daarvan deur latere skrywers.²¹ Marsilius se *Defensor Pacis*, was een van die bronne wat deur Althusius geraadpleeg is.²² Volgens Brian Tierny was dit veral die *Vindiciae Contra Tyrannos* – dikwels deur Althusius aangehaal – wat die Protestantse politieke teoretici aan die Middeleeuse Konsilie-idees blootgestel het. Volgens Frederick S. Carney was Marsilius se *Defensor Pacis* een van die min Middeleeuse bronne wat Althusius eksplisiet noem. Waarskynlik het J. Marius Salomonius se *De Principatu* (1544) bygedra tot die popularisering van Marsilius se *Defensor Pacis* in die kringe van die Monargomage – bronne wat later uitvoerig deur Althusius benut is.²³

In hierdie artikel word gefokus op die bydrae van Marsilius van Padua soos dit via die Konsilieteorie in Johannes Althusius se politieke filosofie neerslag gevind het: die staat is 'n regsverband wat publieke geregtigheid moet

17 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory on the West*, Vol. VI, p. 24 e.v.

18 Antonites, "Die filosofie van die Konsiliebeweging", pp. 143-144.

19 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory in the West*, Vol. VI, p. 165.

20 Kyk Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory in the West*, Vol. VI, pp. 263 e.v.; 272 e.v.; 358 e.v.

21 S.A. de Freitas, *Law and Federal-Republicanism: Samuel Rutherford's Quest for a Constitutional Model*. LL.D.-proefskrif, Universiteit van die Vrystaat (2014), p. 69.

22 B. Tierny, *Religion, law and the growth of constitutional thought 1150-1650*. Cambridge: Cambridge University Press (1982), p. 71.

23 J.W. Allen, *A History of Political Thought in the Sixteenth Century*. London: Methuen & Co. Ltd. (1977), p. 333.

verseker, dit is 'n entiteit wat oor 'n geïndividualiseerde kompetensierrein beskik, die staatsonderdane beskik oor die reg tot politieke medeseggenskap en die staatlke regeergesag ter uitoefening van publieke regsmag, is beperk. Bygevolg word aandag geskenk aan die bydraes wat Marsilius in dié verband tot die Reformatoriese staatsteorie gelewer het.

2. Lupold van Bebenburg en die grondslae van die volksoewereiniteitsteorie

Lupold van Bebenburg (1297-1363) het in belangrike opsigte die grondslag vir die politieke denke van die Konsilieteorie in die algemeen en Marsilius se standpunte in besonder gelê.²⁴ Bebenburg onderskei reeds die gesagsfere van Kerk en staat op die grondslag van *potestate distinctae et divisae*.²⁵ Dié onderskeid strek egter nie sover dat dit pouslike gesag op die terrein van die staat uitsluit nie. Volgens Bebenburg beskik die Pous steeds oor die mag om sowel *dubia juris* as *dubia facti*, beslissings te fel. Voorts poneer Bebenburg die beginsel dat die toestemming van die hele volk voorwaarde is vir die geldigheid van enige handeling van die regeerder wat die regte van die volksgeheel raak. Dit sluit in vorste se onderwerping aan vreemde regeerders, vervreemding van die staatsdomein en aflegging van die regte van die regeergesag. Bygevolg sou enige konsessies van die Keiser wat nadeel vir die Ryk inhou, ongeldig wees.²⁶ In gevalle van noodsaak, beskik die volk selfs oor die reg tot afsetting van die regeerder.²⁷ Die volk beskik voorts oor die reg om oor die regeerder reg te spreek en in geval van pligsversuim tot afsetting van die regeerder oor te gaan.²⁸ Dié reg setel by die volk selfs indien die Pous die afsetting van die Keiser sou gelas – 'n pouslike handeling wat bloot verklarend van die volkswil geag word.²⁹ Benewens die private status van individue binne die volksgeheel, onderskei Bebenburg ook die publiekregtelike kompetensie van individue wat deel van die volksgeheel vorm en – soos by Aristoteles – hul burgerskap in die staat aktief uitleef.³⁰

24 Lupold van Bebenburg, "De iure regni et imperii", in S. Schard, *De iurisdictione, autoritate, et preaeminentia imperiali, ac potestate ecclesiastica* .. Basileae: Cum Caes. Maiest, gratia & privilegio (1566), pp. 328-409.

25 "De iure regni et imperii", hoofstuk 10.

26 "De iure regni et imperii", pp. 367, 381, 395-397.

27 "De iure regni et imperii", pp. 406-407.

28 "De iure regni et imperii", pp. 406-407.

29 "De iure regni et imperii", pp. 386-389.

30 "De iure regni et imperii", p. 406.

Derhalwe verskil die individue van die som van die lede van die volksgeheel, vir sover hulle optree as kollektiewe eenheid (*collective sumuntur*). Dié soewereine burgery (*populus*) sluit in die volksgeheel wat onderworpe is aan die regeergesag (*imperium*).³¹

Die volksgeheel van die Ryk is die hoogste gesagdraer (*maior ipso principe*) en beskik oor die wetgewende gesag, veral by afwesigheid van 'n Keiser of indien die Keiser sy plig sou versuim. Die regte waaroor die volksgeheel beskik, kan deur volksverteenwoordigers uitgeoefen word.³² Die implikasie van die beginsel is dat verteenwoordigers van 'n *universitas* self as 'n *universitas* funksioneer en dat die substituuat van 'n *universitas* die karakter aanneem van dit namens wie dit optree.³³ Die besluite van die volksverteenwoordigers word aan die volk toegereken. Die volksverteenwoordigers, as verteenwoordigers van die *universitas*, vergader as *tanquam collegium universitas* en neem hul besluite kollektief (*communiter*).³⁴ Bebenburg pas die beginsels van die *ius gentium, civile et canonicum* toe, ingevolge waarvan die verkiesing van die Keiser deur 'n absolute meerderheid (*electio iuris interpretatione concors*) geneem word en wat gelykstaande is aan 'n eenparige verkiesing.³⁵ By Bebenburg strek die beginsel van politieke medeseggenskap van die volk sover selfs in geval van oorerflike koningskap en word die instemming van die volk veronderstel.³⁶

Volgens Bebenburg beskik die volk oor die wetgewende bevoegdheid, veral wanneer die amp van Keiser vakant is of waar die Keiser sy plig versuim.³⁷ Op grond van die beginsel van delegasie kan die volk dié reg aan 'n verteenwoordiger oordra. Dieselfde beginsel geld op die terrein van die kerklike lewe. Die volk sluit die hele burgery binne die Ryksgebied in. Ingevolge die *ius gentium* kan 'n volk vir hulself 'n koning aanwys. In geval waar 'n koning of Keiser verkies word, geskied dit *vice omnium*; hulle tree nie op as individue nie, maar as *collegium*, en as verteenwoordigers van die *universitas*.³⁸

31 "De iure regni et imperii", pp. 398-401. Die beginsel behels dat *imperia* vir publieke nut toegewys is, dat dit onvervreembaar is (*extra commercium*), soos enige *res in publico usu*.

32 "De iure regni et imperii", pp. 352-353; 357-358.

33 "De iure regni et imperii", pp. 356-358; 379-380.

34 "De iure regni et imperii", pp. 356-358.

35 "De iure regni et imperii", pp. 356-358; 379-380.

36 "De iure regni et imperii", p. 398.

37 "De iure regni et imperii", pp. 386-389.

38 R.W. Carlyle & A.J. Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory in the West*. Vol. VI. London / Edinburgh: William Blackwood & Sons Ltd. (1936), p. 39.

Lupold lê die grondslag vir die prinsipiële onderskeid tussen Kerk en staat – elk met 'n eie kompetensierein. Dié twee lewensterreine behoort egter gekoördineerd te funksioneer. Soos ander skrywers van sy tyd, gebruik Bebenburg organismiese metafore om die wedersydse koördinerings van Kerk en staat te beskryf. Gesagsdraers kan elk ook as hoof binne 'n bepaalde kompetensiesfeer optree. Daarmee bring Bebenburg die relatiewe outonomie waaroor kerklike en staatlke gesagsdraers onderskeidelik beskik, tot uitdrukking: 'n *caput mediatum* benede 'n *caput immediatum*, soos die Koning onder die Keiser en biskoppe onder 'n aartsbiskop.³⁹

3. Marsilius van Padua, volksoewereiniteit en die geïndividualiseerde staatsverband

3.1 Grondslae van Marsilius se politieke teorie

Marsilius se politieke teorie vertoon parallele met Bebenburg se soewereiniteitsteorie. Eersgenoemde verklaar dat die *principans* se gesag nie uit die persoonlike hoedanighede van die draer daarvan spruit nie, maar slegs uit die verkiesing van die persoon deur die wetgewende gesag, synde die *civium universitas*.⁴⁰ Die reg tot afsetting van 'n regeerder, spruit uit dieselfde gesagsbron.⁴¹ Die *universitas* is die bron van die regeergesag, waarvan die grondslag in die Romeinse reg gelê is.⁴² Voorts is die *civium universitas* die primêre bron van orde in die staat.⁴³ Die *pars principans* is die sekondêre bron: dit is instrumenteel en funksioneer uitvoerend ingevolge die gesag wat deur die wetgewer daaraan verleen is, en in ooreenstemming met die reg wat die handeling en besluite daarvan reguleer. Die wetgewer bepaal wie die onderskeie ampte in die staat behartig, maar die funksionering daarvan geskied onder beheer van die *principans* omdat dit meer doelmatig deur 'n individu of enkele persone kan geskied, as deur die hele gemeenskap.⁴⁴

39 "De iure regni", pp. 399, 401.

40 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory*. VI, p. 41. Alle verwysings na Marsilius van Padua se *Defensor Pacis*, bevat die betrokke boekdeel en die hoofstukverwysings.

41 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory*. VI, p. 41.

42 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory*. VI, p. 42. Kyk ook Vol. I, pp. 240-252; Vol. II, pp. 150-153.

43 Kyk F.E.M. Bullowa, *The History of the Theory of Sovereignty*. Gepubliseerde D.Phil-proefskrif, Columbia College. New York (1895), p. 22: "The whole people can alone know its needs, and it alone can give them effect, since in it resides the supreme power of the State." Kyk ook Brett, "Introduction", p. xxii e.v.

44 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory*. Vol. VI, p. 42. Volgens Bullowa, *The History of Sovereignty*, p. 22 berus die soewereiniteit by die volk, welke gesag aan die regeerder gedelegeer word.

In beginsel tref Marsilius 'n onderskeid tussen die uitvoerende en wetgewende gesagsfunksies en verklaar dat die uitvoerende funksies gedelegeer word deur en ondergeskik is aan die wetgewende gesag.⁴⁵ In 'n latere hoofstuk van sy *Defensor Pacis* huldig Marsilius die standpunt dat in enige staat of koninkryk slegs 'n enkele *principatus* bestaan, naamlik 'n enkele *principans*, hetsy 'n enkele persoon of liggaam bestaande uit meerdere persone.⁴⁶ In geval die *principans* die welsyn van die staat ondermyn, is dit die taak van die wetgewer (die *universitas*) om daarmee te handel, hetsy self of deur persone vir dié doel aangewys.⁴⁷ Terwyl die aangeleentheid onder oorweging is, behoort die gesag van die *principans* opgeskort te word, en in die hande geplaas te word van diegene wat as regters optree. Die oortreding van die *principans* mag die oorskryding van 'n wet wees, maar dit mag ook optrede behels wat nie juridies van aard is nie. Die bevinding behoort in ooreenstemming met die reg te wees, maar indien nie moontlik nie, behoort dit aan die hand van die *sententia* van die wetgewer beoordeel te word.⁴⁸ Marsilius se standpunt in dié verband is in ooreenstemming met 'n invloedryke Middeleeuse tradisie dat die regeergesag ondergeskik is aan die reg, dat laasgenoemde slegs stappe teen persone of eiendom van onderdane mag onderneem in ooreenstemming met die reg en dat die volk in laaste instansie geregtig is om stappe teen die heerser te neem en hom desnoods van sy amp mag onthef⁴⁹ – 'n standpunt wat deur invloedryke skrywers soos Manegold van Lautenbach (skryf ongeveer 1085), Johannes van Salisbury (1120-1180) en Thomas Aquinas (oorlede 1274) gedeel is.

3.2 Die staatsorganisme en die staatlike orgaanfunksies

Marsilius gebruik organismiese metafore om die staatlike struktuur te beskryf.⁵⁰ Voorts onderskei hy die verskillende orgaanfunksies wat binne die staatsgeheel uitgeoefen word. Voorts onderskei hy die Kerk van die staat.⁵¹ Eersgenoemde is 'n korporasie van gelowiges (*universitas fidelium*) waarvan die leke aktiewe lede vorm. Die verskil tussen die spirituele en die

45 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory*. Vol. VI, p. 42.

46 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory*. Vol. VI, p. 43.

47 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory*. Vol. VI, p. 43.

48 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory*. Vol. VI, p. 43.

49 Carlyle, *A History of Mediaeval Political Theory*, VI, p. 44.

50 Marsilius van Padua, *The Defender of the Peace*. Vertaal en geredigeer deur A. Brett. Cambridge: Cambridge University Press (2005) (hierna *Defensor Pacis*), hfst. 2 & 5. Vgl. Brett, "Introduction", p. xx.

51 *Defensor Pacis*, II, hfst. 2.

temporale sfere is nie persoonlik nie, maar werklik.⁵² Die magte wat God aan die gemeenskap van gelowiges toevertrou, word deur 'n algemene kerkvergadering (oftewel Konsilie) uitgeoefen⁵³ – saamgestel deur die gelowiges, insluitend die leke of hul afgevaardigdes.⁵⁴ As verteenwoordigers van die liggaam van die gelowiges, dra die *legislator humanus* en die *principans* die verpligting om op te tree: met ander woorde, die volksvergadering (Volksraad) en die politieke gesaghebber onderskeidelik.⁵⁵

3.3 Marsilius en die republikeinse staatsteorie

Marsilius se onderskeid tussen die wetgewende en die uitvoerende gesagsfere in die staat vertoon eksplisiete republikeinse kenmerke. Die volk beskik oor soewereine wetgewende gesag. Dié onvervreembare reg word uitgeoefen hetsy in 'n volksvergadering of andersins deur hul verkose verteenwoordigers. Die volkswil is die effektiewe doelloorsaak van die staat. Deur middel van wetgewing gee die volkswil beslag aan die vorming van die staat, ken dit ampte toe en bind die onderskeie dele saam tot 'n eenheid. Sowel die materie as vorm van die regeeramp word deur die soewereine wetgewer geskep, die draer van owerheidsgesag word deur die wetgewer aangewys, gekorrigeer en van sy amp onthef deur kollektiewe besluite (*ad commune conferens*). Die regeerder is slegs 'n deel (*pars principans*) van die geheel en staan as mindere teenoor die geheel.⁵⁶ Uit hoofde van die gesag wat deur die wetgewer aan hom verleen word (*per auctoritatem a legislatore sibi concessam*) tree hy op as gesekondeerde van die staat, hetsy as administrateur of in uitvoerende hoedangheid (*secundaria quasi instrumentalis seu executiva pars*). Derhalwe is die regeerder se optrede deur wetgewing gebind en – aangesien die geïnkorporeerde liggaam (*universitas*) deur middel van sy agentskapsfunksies handel – behoort sy regeerfunksies in ooreenstemming met die wil van die geheel uitgeoefen te word (*iuxta subditorum voluntatem et consensum*).⁵⁷

52 *Defensor Pacis*, II, hfst. 2. Vgl. Ook II, hfst. 3-10; III, hfst. 3, 5, 13-14.

53 *Defensor Pacis*, II, hfst. 7, 18, 20, 22.

54 *Defensor Pacis*, II, hfst. 20; III, hfst. 2.

55 *Defensor Pacis*, II, hfst. 28, 21; III, hfst. 33.

56 Brett, "Introduction", p. xxv.

57 *Kyk Defensor Pacis*, I, 7-8, 12-13, 15, 18; II, hfst. 30; III con. 6.

3.4 *Kompetensiebeperkings op die staatlike en kerklike gesagsfere*

Marsilius handhaaf konsekwent die standpunt dat die *imperium* nie afgeleide gesag is nie.⁵⁸ Voorts ontken hy dat die Pous oor oppergesag beskik wat bo dié van die Keiser verhewe is.⁵⁹ Ook wys hy enige pouslike toesig by verkiesing van die Keiser af, asook kerklike aansprake op die voogdyskap van die Ryk. Daarmee betwis Marsilius die noodsaak aan kerklike oppergesag om die eenheid van die mensdom te verseker. Volgens Marsilius is die noodsaak aan eenheid, synde 'n *unicus principatus*, 'n onbewese standpunt en hy verklaar dat 'n *pluralitas* steeds 'n eenheid kan vorm. Dié uitgangspunte hou verband met Marsilius se siening oor die doel van die staat en die Kerk onderskeidelik. Hy baseer sy opvatting oor die staat op die leerstuk van *civitas est velut animata seu animalis natura quaedam*: die welgeordende staat funksioneer soos 'n gesonde organismiese entiteit. In die geval van dierlike organismes word die organiese harmonie deur natuurlike kragte verseker; by die staat is die ordeningsbeginsel die menslike rede. Vir dierlike organismes geld die natuurwetmatighede; vir die mens die wet van die rede. Marsilius gee 'n uitvoerige vergelyking van die ordelikheid van die menslike rede met dié in die diereryk. In beide gevalle word 'n verskeidenheid (oftewel pluraliteit) van proporsioneel gerangskikte dele in 'n geheel georden op so 'n wyse dat hul wedersyds aan mekaar en aan die geheel die resultate van hul funksionering bied (*componitur ex quibusdam proportionatis partibus invicem ordinatis suaque opera sibi mutuo communicantibus et ad totum*).

By optimale funksionering van die onderskeie komponente van die natuurlike liggaam word gesondheid verseker; by die staat is dit vredevolle rus (*tranquillitas*). Soortgelyk as wat elke deel van die natuurlike liggaam sy funksie vervul, is *tranquillitas* by die staat die resultaat van die ideale funksionering van al die dele wat in ooreenstemming met die rede en grondwetlike toebedeling funksioneer (*unaquaeque sciarum partium facere perfecte operationes convenientes sibi secundum rationem et suam institutionem*).⁶⁰ Alle stande, groepe, professionele gildes ensameer funksioneer as *partes civitatis* volgens die Aristoteliese benadering. Marsilius onderskei drie *partes vel officia civitatis* (in enger sin) naamlik die militêre,

58 *Defensor Pacis*, II, 27.

59 *Defensor Pacis*, II, 26. Kyk F. Watson & C.J. Nederman, "Introduction", in Marsilius van Padua, *Defensor Minor & De Translatione Imperii*. Cambridge: Cambridge University Press (1993), pp. i-xii.

60 Vir Marsilius se gebruik van organismiese metafore kyk J. Canning, *A History of Medieval Political Thought 300-1450*. London / New York: Routledge (1996), p. 155 en J.J.E. Gracia & T.B. Noone (reds.), *A Companion to Philosophy in the Middle Ages*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd. (2002), p. 414 e.v.

priesterlike en regsprekende ordes, asook die *partes vel officia civitatis* (in wyer sin) naamlik landbou, ambagsgroepe en handelsorganisasies.⁶¹

Die staatlke en kerklike ordes vertoon 'n hiërargiese struktuur van mediërende instellings tussen die individu en die regeergesag. By sowel die staat (*regimen civile*) as die Kerk (*regimen ecclesiasticum*), word veelvuldige mediëring van orde vereis, by afwesigheid waarvan 'n wanstaltige samelewingsorde bestaan: die vinger is nie direk verbind aan die hoof nie, maar aan die hand; die hand is verbind aan die arm, die arm aan die skouer, die skouer aan die nek, en die nek aan die hoof.⁶² Dié metaforiese beskrywing word deur Marsilius aangelê om te wys op die skending van Christus se mistieke liggaam deur versteuring van die organiese artikulاسie vanweë die optrede van die Pous. Ander voorstanders van die Konsiliasiedenke het hul na soortgelyke metaforiese en analoë beskrywings gewend as bewys daarvan dat die mistieke liggaam tot niet sou gaan indien alle mag in die hoogste ledemaat gekonsentreer sou wees.⁶³

Marsilius bou op die organismiese metafoor voort: Soos by die liggaam (*animal bene compositum*), aanvaar Marsilius 'n eerste oorsaak (*primum principium et movens*) as vereiste, synde die hoofdeel (*pars principans*). Soos wat die eerste beweger (*causa movens*) in die natuurlike organisme eers die hart skep, waarna dit al die ander dele in aansyn roep, dit van mekaar onderskei en onderling verbind, is die skeppende beginsel by die staat die rasonale gees van die korporasie synde die belangrikste deel (*anima universitatis vel eieus valentioris partis*).⁶⁴ Soortgelyk as in die natuur, skep dit 'n leidende deel (*pars prima, perfectior et nobilior*), synde die regeergesag (*principatus*). Aan die regeergesag (*auctoritas iudicandi, praecipiendi et exequendi*) word 'n aktiewe krag verleen, uit hoofde waarvan die regeergesag die ander dele van die staat instel. Soos die hart slegs kan funksioneer volgens die vorm en krag wat deur die natuur verleen word, ontvang die regeergesag deur die wet (*lex*) die reguleringsmaatstaf vir sy werking. In ooreenstemming met die maatstaf van die wet rig die regeergesag die onderskeie dele van die staat in, rus hulle toe met hul ampte (*officia*), beloon en straf hulle, bewaar hulle, bevorder hul samewerking en verhoed onderlinge versteurings.⁶⁵

61 Vir die staatsuniversalistiese implikasies van Marsilius se politieke denke kyk K. Bollermann, T.M. Izbicki en C.J. Nederman (reds.), *Religion, Power, and Resistance from the Eleventh to the Sixteenth Centuries*. New York: Palgrave Macmillan (2014), p. 133.

62 *Defensor Pacis*, II, 24.

63 *Defensor Pacis*, II, 24.

64 *Defensor Pacis*, I, 17.

65 *Defensor Pacis*, I, 15.

Volgens Marsilius bied die *argumentum unitatis* geen onvoorwaardelike argument vir die monargale staatsvorm nie, aangesien die *unitas principatus* moontlik en noodsaaklik is in die republiek.⁶⁶ Dié standpunt lei daartoe dat die regerende Volksraad by 'n republiek voorgestel word as 'n saamgestelde mens wat teenoor die massa van dié wat regeer word te staan kom, sodat die monargale sowel as die republikeinse staat beide die essensie van staatwees vertoon.⁶⁷

3.5 Die transendente oorsprong van volksregering

Volgens Marsilius is God die verwyderde oorsaak (*causa remota*).⁶⁸ Die volk word deur God gebruik om die regeergesag aan te wys. Voorts huldig Marsilius die standpunt dat verkiesing en nie kroning van die Keiser nie, die imperiale regte verleen.⁶⁹ Die bevolking (*populus*) bly egter deurgaans die draer van soewereine gesag; die *populus* is die *universitas civium* en 'n burger (*civis*) is 'n persoon wat *secundum suum gradum* aan die publieke aangeleenthede deelneem⁷⁰, met uitsluiting van onder andere slawe en vroue. Die wilsverklarings van die *universitas civium* word met regsrag beklee deur openbare aankondiging van die volkswil (*voluntas*) in die algemene vergadering (*congregatio generalis*): dié handeling is 'n enkele wilsdaad verrig deur vele gesamentlik.⁷¹ Die meerderheid verteenwoordig die hele korporatiewe entiteit (*tota universitas*), vir sover die leidende deel die hele korporatiewe entiteit verteenwoordig (*valentior pars totam universitatem repraesentat*).⁷² Die regeergesag is deurgaans aan die reg onderworpe, die volk is die wetgewer en die regeerder (*principans*) is gebonde deur die vorm vir promulgering van wetgewing (*forma sibi tradita a legislatore*).

3.6 Die onderworpenheid van die Kerk aan die publieke regsrag van die staat

Marsilius onderskei in beginsel tussen Kerk en staat, die spirituele en die temporale, as synde twee klasse van sake en nie twee klasse persone nie.⁷³ By Marsilius verwater die onderskeid tussen enersyds publiekreg

66 *Defensor Pacis*, I, 17; III con. 11.

67 *Defensor Pacis*, I, 17.

68 *Defensor Pacis*, I, 9.

69 *Defensor Pacis*, II, 26.

70 *Defensor Pacis*, I, 12.

71 *Defensor Pacis*, I, 12-13, 17.

72 *Defensor Pacis*, I, 7-11, 14-15, 18.

73 *Defensor Pacis*, I, 5-6.

en andersyds burgerlike en nie-burgerlike privaatreg egter dermate dat die staat se kompetensierrein uitgebrei word tot aangeleenthede wat die voorwaardes vir toegang tot die kerklike aangeleenthede (*sacerdotum*) raak, wat die bepaling van die funksies van die priesteramp betref en die vasstelling van die aantal kerke en spirituele ampte insluit.⁷⁴ Voorts wys die staat die individuele geestelikes aan, vergoed hulle, verplig hulle tot nakoming van hul verantwoordelikhede, verwyder hulle uit hul ampte en verleen goedkeuring aan die ordening van sulke geestelikes.⁷⁵ Die staat waak oor die uitoefening van godsdienstige funksies en sien toe dat die geestelikes hul suiwer by godsdienstige aangeleenthede bepaal.⁷⁶ Alle gesag (*iurisdictio*) en bevoegdhede (*potestas coactiva*) word direk en eksklusief deur die staatlike gesagsdraer uitgeoefen, selfs waar die klerikus betrokke is en indien verkondiging van dwaalleer ter sprake is. Onderwys is 'n eksklusiewe staatsaangeleentheid⁷⁷, alle Konsilieë (kerkvergaderings) word deur die staat byeengeroep⁷⁸ en kerklike eiendom is deel van die staatseiendom.⁷⁹ Voorts aanvaar Marsilius die Aristoteliëse definisie van die staat naamlik die hoogste gemeenskap wat selfgenoegsaam funksioneer (*perfecta communitas omnem habens terminum per se sufficientiae*) ingevolge waarvan die staat gesag verleen word oor kerklike *collegia*.⁸⁰

4. Johannes Althusius en die uitbouing van die Middeleeuse staatsfilosofie

4.1 Die volk as publieke regspersoon

Die idee van die volk as publieke regspersoon in Bebenburg en Marsilius se staatsdenke dien as vrugbare aanknopingspunte in Johannes Althusius se staatsfilosofie. Hy onderskei tussen private en publieke assosiasievorme in die menslike samelewing. Die publieke assosiasievorm kom tot stand wanneer meerdere private assosiasies saamgebind word vir doeleindes van 'n inklusiewe politieke orde (*politeuma*).⁸¹ Dit staan bekend as 'n gemeenskap

74 *Defensor Pacis*, II, 8; III con. 12 & 31.

75 Kyk *Defensor Pacis*, II, 17, 24; III, 21, 40, 41.

76 *Defensor Pacis*, I, 19; II, 1-10. Vgl. Bullowa, *The History of Sovereignty*, p. 22.

77 *Defensor Pacis*, I, 21; III, 25.

78 *Defensor Pacis*, II, 8, 21; III, 33.

79 *Defensor Pacis*, II, 14.

80 *Defensor Pacis*, I, 4.

81 *The Politics*, p. 34.

(*universitas*), 'n assosiatiewe liggaam; dit dra die goedkeuring van die *jus gentium* en bestaan voort selfs indien 'n enkele persoon voortleef; dit word nie verander deur die wisseling van individuele persone nie en word voortgesit deur opvolging.⁸²

Die samelewing waarbinne die private en publieke assosiasievorme funksioneer, fungeer dus as 'n Romeinsregtelike regs persoon: wisseling van lede en onttrekking of dood van gesagsdraers en ondergeskiktes, affekteer nie die voortbestaan van die *universitas* nie. Dit bestaan ewigdurend vanweë substitusie en suksessie van dié persone wat aan die regs persoon onttrek.⁸³ Die posisie van die volksgemeenskap verskil van dié van individuele persone van die gemeenskap, hoewel, voeg Althusius by, dit dikwels as 'n verteenwoordigende en fiktiewe persoon beskou word.⁸⁴ Die volk, of die geassosieerde lede van die gemenebes, beskik oor die mag (*potestas*) om die *universitas* op te rig en hulself daaraan te verbind.⁸⁵ Die verpligtinge teenoor die geheel (*universitas*) verskil van die verpligtinge teenoor individue; wat die *universitas* teenoor individue verskuldig is, is bygevolg nie verskuldig deur individue nie.⁸⁶ Die uitoefening van dié reg berus nie by 'n enkele persoon of by individuele lede nie, maar by die lede van die gemenebes as geheel. Deur hul gemeenskaplike instemming behartig hul die belange van die regs persoon. Soos die hele liggaam tot die individuele burgers staan en laasgenoemde kan regeer, beheer en elke persoon individueel regeer, regeer die volk elke individuele burger.

Althusius se klem op die soewereiniteit van die volk, is gemotiveer deur sy reaksie op Bodinus se toekenning van die soewereiniteit aan die regeergesag. By sy verduideliking gebruik Althusius tipiese Middeleeuse organismiese metafore: "Therefore, I maintain the exact opposite (to Bodin) namely, that these rights of sovereignty, as they are called, are proper to the realm to such a degree that they belong to it alone, and that they are the vital spirit, soul, heart, and life by which, when they are sound, the commonwealth lives, and without which the commonwealth crumbles and dies, and is to be considered unworthy of the name."⁸⁷

82 *The Politics*, p. 34.

83 *The Politics*, p. 36.

84 *The Politics*, p. 36.

85 *The Politics*, p. 65.

86 *The Politics*, p. 65.

87 *The Politics*, p. 5.

Die regeerders is die administrateurs en toesighouers wat namens die hele gemeenebes of volk optree.⁸⁸ Althusius beskryf die volk as die vruggebruiker van dié soewereiniteit: “(T)he owner and usufructuary of sovereignty is none other than the total people associated in one symbiotic body from many smaller associations.”⁸⁹ Dié volksgemeenskap omvat die totaal van private, natuurlike en vrywillige lewensvorme, asook die publieke entiteite wat deel van die samelewing vorm. Dit is ’n politieke gemeenskap in die volle sin van die woord, “an imperium, realm, commonwealth, and people united in one body by the agreement of many symbiotic associations and particular bodies, and brought together under one right.”⁹⁰ Althusius wys die onderskeid tussen die Ryk (*regnum*) en gemenebes (*respublica*) af – in beide gevalle berus eienaarskap by die volk en die betrokke regeergesag by die koning.⁹¹ Die burgers en inwoners van die Ryk handel kollektief – maar nie individueel – en die aangewese gesagsdraers soos voogde wat as verteenwoordigers van die hele volk optree: “Just as a ward, although he is master of the things he has yielded to a guardian for care and administration, cannot act in any matter nor incur an obligation without the authority and consent of the guardian, so the people, without the authority and consent of its administrators and rectors, cannot administer the rights of the realm (*jura regni*), although it is the master, owner and beneficiary of them.”⁹²

Die komplekse verhoudings wat uit Althusius se toekenning van eienaarskap aan die volksgeheel en die uitoefening van laasgenoemde se bevoegdhedes deur middel van verteenwoordigers spruit, word soos volg verduidelik: Met betrekking tot hul eienaarskap en delegasie van hul hoogste regte, is die verenigde onderdane en lede van die ryk die meesters van die gesaghebbers wat die bevoegdheid namens die lede van die Ryk uitoefen. In verhouding tot die toegekende administrasie wat deur die volk goedgekeur is – met ander woorde wat buite dié delegasie van regte lê – is die individuele inwoners egter dienare en onderdane van hul gesaghebbers.⁹³ Die administrateurs van die individuele onderdane word genoem here, voogde en toesighouers, van wie verwag kan word om hul onderdane nie as slawe en dienaars nie, maar as gelykes te behandel.⁹⁴

88 *The Politics*, p. 5.

89 *The Politics*, p. 10.

90 *The Politics*, p. 61.

91 *The Politics*, p. 61.

92 *The Politics*, p. 89.

93 *The Politics*, p. 89.

94 *The Politics*, p. 89.

4.2 *Die volk en oordrag van wetgewende en uitvoerende gesag*

Die oorspronklike wetgewende gesag in die gemenebes berus by die volksgeheel. Van dié gesagsregte kan die volk nie afstand doen nie.⁹⁵ Die gesag om namens die volk te handel, is van 'n uitvoerende aard en word aan die regeergesag toegeken. Laasgenoemde beskik bygevolg oor die toesighoudende gesag om namens die volk op te tree.⁹⁶ Die fundamentele wetgewende gesag waaroor die volk beskik, kan nie oorgedra word of van afstand gedoen word nie – net so min as wat een persoon sy lewe aan 'n ander kan oordra: “These rights have been established by the people, or the members of the realm and commonwealth. They have originated through the members, and they cannot exist except in them, nor be conserved except by them.”⁹⁷

Die administratiewe gesag wat ingevolge 'n verbond deur die volk aan die regeergesag toegeken is, keer by die dood van die betrokke gesagdraer na die volk terug, omdat laasgenoemde vanweë voortdurende opvolging onsterflik is.⁹⁸ Volgens Althusius is die wetgewende gesagsregte van die volk onafskeidbaar met die simbiotiese liggaam van die universele assosiasie verbonde, tot dié mate dat dit die gees, siel en hart van die volksliggaam vorm – die regeerder is slegs die administrateur en toesighouer van dié soewereiniteitsregte.⁹⁹

Elders verklaar Althusius dat die regte van die volk as opperste wetgewende gesag dermate met die volkseenheid verbind is, dat selfs indien laasgenoemde van sodanige regte sou wou afstand doen, aan ander sou wou oordra of dit sou wou vervreem, die volksgemeenskap nie bevoeg is om dit te doen nie. Sodanige regte is konstitutief vir en dien ter behoud van die universele assosiasie.¹⁰⁰

Die wil van die wetgewende gesag kom tot uitdrukking in die algemene reg (*jus*) waaroor die volk beskik. Promulgasie van dié reg is die proses waardeur dit in die openbaar aangekondig en as reël en norm van alle optrede in universele simbiose aanvaar word. Dié wetgewing en reg (*lex et ius*) is die reël waaraan alle optrede van die lede van die Ryk individueel en kollektief moet voldoen; dit is 'n voorskrif vir die behoud van geregtigheid en van die

95 *The Politics*, p. 5.

96 *The Politics*, p. 5.

97 *The Politics*, p. 5.

98 *The Politics*, p. 5.

99 *The Politics*, p. 10.

100 *The Politics*, p. 10.

universele assosiasie. Althusius verwys na Seneca se standpunt dat dit die band is wat die gemenebes bewaar; die lewensnoodsaaklike gees wat deur die stede geadem word en wat, indien afgesny word, die stad aan roofsug uitlewer.¹⁰¹ Dié reg is die leidinggewende lig van die burgerlike lewe, die skaal van geregtigheid, die bewaarder van vryheid, 'n bastion van publieke vrede en dissipline, 'n toevlug vir die swakkes, 'n teuel vir die sterkes en 'n norm vir die politieke mag. Dit geld as die publieke bevel van die volk, sowel as die belofte en versekering deur die volk dat hul sal uitvoer wat geoorloof is en vermy wat ongeoorloof is. Dit is die bepaling ingevolge waarvan politieke lewe ingestel en gekultiveer word volgens die voorgeskrewe wyse in die Ryk en waardeur pligte aan medeburgers en die naaste uitgevoer word en dit wat verbied word, veroorloof word.¹⁰² Die bepalings van die Dekaloog vorm die kern; dit is die sluitsteen van die bevoegdhede van die wetgewende gesag.¹⁰³ Ook ander wette (*leges*) is op die inwoners van die Ryk sowel individueel as kollektief van toepassing: die *lex moralis*, *lex naturalis* en die *ius gentium*.¹⁰⁴

Die *ius civile*, as uiting van die volkswil, is die unieke vergestaltung van die beginsels van die Dekaloog in die samelewing. Hoewel die beginsels van die Dekaloog universeel geld, word dit in elke staat op unieke wyse gepositieer.¹⁰⁵ Die wetgewende gesagsregte van die volk is gerig op die behoefte van al die simbiotiese komponente van die universele assosiasie; dit soek die voordeel van die onderdane en verhoed dat hul benadeel word – alles egter tot eer van God en die welsyn van die naaste.¹⁰⁶ Die *jus majestatis* behoort billik, goed en nuttig te wees en by die behoeftes van plek, tyd en persone aangepas te word, sodat dit as *jus civile* die unieke omstandighede van elke politieke gemeenskap verreken.¹⁰⁷

Althusius stel as vereiste vir wetgewing dat dit akkuraat en noulettend uitgevoer moet word – wetgewing wat nie toegepas word nie, is soos 'n klok sonder klepel. Die gemenebes gedy alleenlik wanneer goeie wette – die siel van die gemenebes – gerespekteer word. Die regering tree op as toepasser van die wetgewing en in dié opsig is dit 'n lewende wet.¹⁰⁸ Die uitvoerende gesag staan onder die verpligting om die wetgewing toe te pas

101 *The Politics*, p. 75.

102 *The Politics*, p. 75.

103 *The Politics*, p. 75.

104 *The Politics*, p. 76.

105 *The Politics*, p. 79.

106 *The Politics*, p. 79.

107 *The Politics*, p. 79.

108 *The Politics*, p. 172.

en aan elkeen sy deel te gee in ooreenstemming met die korrektiewe of distributiewe geregtigheid. Korrektiewe geregtigheid veronderstel gelykheid en aritmetiese proporsie, uitdelende geregtigheid geskied proporsioneel by die oplegging van strawwe en toekenning van belonings.¹⁰⁹

Toepassing van die wet geskied op tweërlei wyse: enersyds tussen die regeerder en die onderdane; andersyds tussen onderdane onderling.¹¹⁰ Eersgenoemde beoog dat die volk aan die regeerder sal gee wat hulle aan hom verskuldig is; laasgenoemde het betrekking op die voogdyskap van onderdane – deur misbruike uit te roei, bedrog te verhoed en kwaaddoeners te straf, word konflik opgelos.¹¹¹ Die regeerder behoort self konflik tussen onderdane te bereedder en vroom en eerbare persone as regters aan te stel.¹¹²

Regeerders behoort hul taak met die oog op handhawing van eensgesindheid uit te oefen. Eensgesindheid en rus bestaan in konsensus, vrede en goedgesindheid tussen onderdane en hul regeerder, die afwesigheid van bedrog en haat ten einde die voortbestaan van die publieke entiteite te verseker.¹¹³

4.3 Die volk se toesig oor die regeergesag

Soos by Marsilius, aanvaar Althusius dat oordrag van gesag vanaf die volk aan die regeerder nie onbepaalde gesag van laasgenoemde behels nie. Die oordrag van die reg om te regeer vanaf die volk na die regeerder, geskied onderhewig aan spesifieke voorwaardes en bepalings en die volk behou die reg, mag en gesag oor die vors.¹¹⁴ Die gesagsuitoefening deur en administrasie van die vors is nie absoluut en onbepaald en bygevolg tot die nadeel en ondergang van die onderdane nie, maar is beperk en voorgeskryf vir hul welsyn deur spesifieke wette.¹¹⁵ Die volk of universele assosiasie stel die Koning aan as direkteur, goewerneur en trustee wat in opdrag van en ondergeskik aan die volk optree. Die volk vertrou hulself aan die Koning toe onder spesifieke voorwaardes; die volk behou vir hulself bepaalde voorwaardes, magte en gesag oor 'n bandelose Koning.¹¹⁶ Die onderdane is

109 *The Politics*, p. 172.

110 *The Politics*, p. 172.

111 *The Politics*, p. 173.

112 *The Politics*, p. 173.

113 *The Politics*, p. 175.

114 *The Politics*, p. 106.

115 *The Politics*, p. 106.

116 *The Politics*, p. 106.

normaalweg individueel onder die Koning; kollektief is hul bo die Koning.¹¹⁷ 'n Vors wat tiranniek regeer, behartig nie die belange van die volk nie, maar ondermyn dit.¹¹⁸

Die heerser is oor individue aangewys ten einde regmatig te regeer, vir welke doel hy die eksekuteur, beskermer en toepasser van die reg is. By effek is almal aan die reg onderworpe. Die reg is bo alle mense verhewe en word deur elkeen as sodanig erken. Die Koning wat die gemenebes regeer, is verhewe bo die gemenebes vir sover as wat hy deur die reg regeer (*praescriptum legis*). Indien die vors in stryd met die reg regeer, is hy strafbaar ingevolge die reg en verval sy gesag as heerser. In geval waar die Koning tiranniek regeer, resorteer hy onder die verenigde liggaam. By misbruik van sy mag, verval sy gesag as Koning; sy gesag as publieke regspersoon word beëindig en hy handel in sy private hoedanigheid. Indien hy op enige wyse boos sou optree, mag enigeen in verset kom teen sy optrede.¹¹⁹ Althusius se uitgangspunt berus op die veronderstelling – soos Junius Brutus (Hubert Languet (1518-1581)) opgemerk het – dat die gemenebes se voortbestaan ewig is, maar die regeergesag van die vors tydelik.¹²⁰

Voorts beskik vorste nie oor die mag om die volk kwaad te berokken nie: “(T)he supreme right in a commonwealth (cannot) be transferred, because it is by nature incommunicable, and remains with the body of the universal association. Moreover, there is no power for evil or for inflicting injury. There is only power for good and for giving support, and thus for the utility and welfare of the subjects. Therefore the power that the people has, not a power that the people does not have, is considered to be given by this general wording ...”¹²¹

4.4 Althusius en die gebruik van organismiese metafore

Die organismiese metafore van die menslike liggaam en organe, word by Althusius in terme van simbiotiese prosesse vertolk. Althusius definieer politologie as die kuns van menslike assosiasie (*consociandi*) met die oog op die vestiging, kultivering en bewaring van die sosiale lewe. As sodanig is dit die simbiotika – die assosiasie (*consociatio*) – op grond waarvan die simbiote hulself aan mekaar toewy deur middel van uitdruklike of stilswyende ooreenkoms, die wedersydse kommunikasie van wat nuttig en noodsaaklik is vir die harmoniese beoefening van die sosiale lewe. Die politieke samesyn

117 *The Politics*, p. 106.

118 *The Politics*, p. 106.

119 *The Politics*, p. 106.

120 *The Politics*, p. 107.

121 *The Politics*, p. 120.

van mense, oftewel simbiose, word aan die hand van 'n verskeidenheid organismiese metafore beskryf. Middeleeuse skrywers soos Lupold van Bebenburg en Marsilius van Padua het die verhouding tussen regeerders en onderdane as by uitstek 'n organiese verbintenis beskryf. Althusius volg dieselfde weg. Hy beroep hom op Pieter Gregorius (1540-1596) se standpunt dat die siel oor die ander ledemate van die menslike liggaam heers, dit bestuur en regeer in ooreenstemming met die funksies wat aan elke ledemaat toegesê is. Metafories is dit in belang van die burgerlike samelewing dat 'n enkele persoon die gemenebes regeer vir die welsyn en nut van sowel individue as die hele liggaam.¹²²

Regering deur die gesaghebbers oorweeg sowel die siel as liggaam van die onderdane: die siel sodat dit gevorm en toegerus mag word met die kennis wat noodsaaklik vir menslike lewe is; die liggaam sodat dit van die noodsaaklike voorsien kan word.¹²³ Elders beroep Althusius hom weer op Pieter Gregorius vir die standpunt dat soos die siel die menslike liggaam beheers, die verstand die begeertes bestuur.¹²⁴ Wat die gemenebes betref, verklaar Althusius dat soortgelyk aan die gesondheid van die menslike liggaam, wat slegs deur wedersydse kommunikasie van die ledemate verseker kan word, die liggaam van die gemenebes nie sonder handel gesond kan funksioneer nie.¹²⁵ Die soewereiniteitsregte van die volk is noodsaaklik vir die gemenebes, soos die lewendmakende gees die gesondheid van die liggaam verseker; daarsonder kom die gemenebes te sterwe.¹²⁶

4.5 Althusius en die republikeinse staatsvorm

Die republikeinse denke wat by Marsilius 'n hoë vlak van ryphed bereik het, kom in Althusius se politieke denke sterk na vore. Die politieke soewereiniteitsregte wat die oppergesag van die volk onderlê, vorm die basis van Althusius se republikeinse staatsteorie. Die volk, oftewel geassosieerde lede van die Ryk, beskik oor die mag (*potestas*) om die reg van die Ryk neer te lê en hulself daaraan te verbind.¹²⁷ Dié mag van beskikking oor, administrasie en verlening van dít wat noodsaaklik en nuttig is vir die universele assosiasie, bevat die band, siel en lewegewende gees van die Ryk. Sonder dié mag is geen universele simbiotiese lewe moontlik nie.

122 *The Politics*, p. 15.

123 *The Politics*, p. 16.

124 *The Politics*, p. 21.

125 *The Politics*, p. 80.

126 *The Politics*, p. 5.

127 *The Politics*, p. 65.

Solank dié reg in stand gehou word, is die Ryk vooruitstrewend; by verval van dié reg gaan die simbiotiese lewe tot niet of verval dit tot 'n rowerbende en 'n bende van booswigte.¹²⁸

Die oppergesag word ingevolge wetgewing (*leges*) van die wetgewende assosiasie vir die welsyn en nut van laasgenoemde ingestel. Dié aanstelling van die regeerder geskied ooreenkomstig wetgewing van die universele assosiasie.¹²⁹ Alhoewel die regte van die universele assosiasie tot die liggaam van dié assosiasie behoort of aan die lede van die Ryk uit hoofde van eienaarskap toekom, word dit aan die opperste vors toegeken deur die liggaam van die gemenebes.¹³⁰

Die vors word 'n opperste regeerder genoem aangesien hy nie oor sy eie magte beskik nie, maar dié van 'n ander, naamlik dié van die Ryk waarvan hy die administrateur is.¹³¹ Hy handhaaf gesag oor die mindere regeerders en oefen die hoogste gesag oor individue uit. Hy is egter nie die hoogste gesag wat die onderdane kollektief betref nie, omdat hy self aan die reg ondergeskik is.¹³²

Die vors as administratiewe gesag word deur die liggaam van die universele assosiasie ingestel, ingevolge waarvan die lede van die Ryk hulself aan hom onderwerp en gehoorsaamheid verskuldig is.¹³³ Die volk en vors sluit 'n verbond wat die wette en voorwaardes bevat met betrekking tot die vorm en wyse van *imperium* en onderwerping, met wedersydse eedswering deur beide.¹³⁴ Dié verbond of kontraktuele mandaat (*contractum mandati*) tussen die vors en die volk, verplig beide partye tot nakoming daarvan. Dit is 'n wedersydse kontrak tussen die vors as opdragnemer en die universele assosiasie as die opdraggewer. Die verpligting van die vors word eerste vermeld, soos gebruiklik is by kontraktuele mandate.¹³⁵ Daardeur bind hy homself aan die liggaam van die universele assosiasie om die Ryk of gemenebes volgens die goddelike reg, redelikheid en om tot voordeel van die liggaam van die gemenebes te administreer.¹³⁶ Volgens die aard van die

128 *The Politics*, p. 65.

129 *The Politics*, p. 115.

130 *The Politics*, p. 115.

131 *The Politics*, p. 115.

132 *The Politics*, p. 115.

133 *The Politics*, p. 116.

134 *The Politics*, p. 116.

135 *The Politics*, p. 116.

136 *The Politics*, p. 116.

mandaat volg die verpligting van die volk, of lede van die Ryk. Vervolgens verbind die volk homself tot gehoorsaamheid aan die vors – laasgenoemde wat onder verpligting staan om in ooreenstemming met die voorgeskrewe wette te regeer.¹³⁷ Die vors oefen die mate van gesag (*jus*) uit wat eksplisiet aan hom oorgedra is deur die geassosieerde lede of liggaam van die gemenebes. Gesag wat nie aan hom verleen is nie, word geag onder die beheer van die volk of universele assosiasie te ressorteer.¹³⁸ Hoe minder mag aan regeerders oorgedra word, hoe meer stabiel sal die uitoefening van sodanige politieke mag wees: “For a power is secure that places a control upon force, that rules willing subjects, and that is circumscribed by laws, so that it does not become haughty and engage in excesses to the ruin of the subjects, nor degenerate into tyranny.”¹³⁹

Althusius verwerp die idee van absolute mag (*plenitudo potestas*) wat aan die vors toegeken word: Eerstens verbreek dit die beperkings waardeur die menslike samelewing behou word; tweedens word geregtigheid daardeur vernietig; derdens stel dit die private belange van die vors voorop en negeer die welsyn van die onderdane; vierdens is absolute mag boos en behoort as sodanig verbied te word.¹⁴⁰ Die vorme en perke van dié mandaat is die Dekaloog, die fundamentele wette van die Ryk en die voorwaardes wat die vors by sy verkiesing opgelê word en waaraan hy trou sweer ná sy verkiesing.¹⁴¹ Althusius beroep hom op Fernando Vasquez (1509-1566) en Lambert Daneau (1530-1596) se menings dat die volk die vors voorafgaan in die tyd en van nature oor groter waardigheid as die vors beskik: “Therefore, kings are constituted by the people for the sake of the people, and are its ministers to whom the safety of the commonwealth has been entrusted. The magistrate or prince is mortal and an individual person; the realm or community (*universitas*) is immortal.”¹⁴²

Indien die volk of gemenebes alle regte en magte aan die vors oordra, soos in die *Digesta* vermeld, of die oppergesag buite die reg aan hom verleen, sonder enige voorbehoud, uitsondering, of voorwaarde, moet die algemene bewoording eng geïnterpreteer word in ooreenstemming met die inhoud daarvan.¹⁴³

137 *The Politics*, p. 116.

138 *The Politics*, p. 116.

139 *The Politics*, p. 116.

140 *The Politics*, p. 117.

141 *The Politics*, p. 117.

142 *The Politics*, p. 117.

143 *The Politics*, p. 119.

By verkiesing van die vors, moet die grootste gewig aan die reg van die Ryk (*lex fundamentalis regni*) toegeken te word, omdat die universele assosiasie ingevolge dié wet ingestel word. Die *lex fundamentalis* dien as't ware as die fondament van die Ryk en word gevoed deur die gemeenskaplike instemming en goedkeuring van die lede van die Ryk. Ingevolge dié wet word alle lede van die gemenebes onder 'n enkele hoof in 'n enkele liggaam verenig; dit is die pilaar van die Ryk.¹⁴⁴ Die *leges fundamentales regni* verskil van die soewereiniteitsregte tot die mate dat die gemenebes by afwesigheid van sodanige *leges fundamentales* ingestel kan word en kan voortbestaan. By afwesigheid van die soewereiniteitsregte kan geen gemenebes ingestel, behou of aan die nageslagte oorgelewer word nie.¹⁴⁵

4.6 Die komponente van die staat

Marsilius se onderskeid tussen Kerk en staat, die veronderstelde unieke aard van elkeen en die onderskeie kompetensierreine daarvan, stel Althusius in staat om die terrein van die staat in meer detail te beskryf. Dié beskrywing geskied op grond van die staat as lewensvorm wat oor publieke regspraak beskik en dit ter handhawing van die regsorde in die samelewing moet aanwend. Volgens Althusius bestaan die Ryk ("realm") oftewel die universele simbiotiese assosiasie nie uit individue, families en *collegia* soos by 'n private of partikuliere assosiasie nie. Die staat bestaan uit stede, provinsies en streke wat onderling ooreenkom om deur middel van samevoeging en kommunikasie 'n enkele liggaam te vorm. Individuele persone van dié groepe word ingesetenes, inwoners en "seuns en dogters" van die gemenebes genoem. Hulle moet van buitelanders en vreemdelinge onderskei word wat geen aanspraak op die reg of die gemenebes het nie.¹⁴⁶ Dus is die individuele burgers, families, en *collegia*, volgens Althusius, nie lede van die gemenebes nie – net soos planke, spykers en klinknaels nie geag word dele van 'n skip te wees, of rotse, balke en sement dele van 'n huis is nie. Andersyds is stede, dorpsgemeenskappe en provinsies lede van 'n gemenebes, soos die boeg, agterstewe en kiel, dele van 'n skip, en die dak, mure en vloer wesenlike komponente van 'n huis is.¹⁴⁷

Althusius identifiseer dus die essensiële komponente wat die tipiese aard van onderskeidelik skepe en huise vertoon. Die band van die liggaam en assosiasie is konsensus, tesame met die vertrouwe wat deur lede van die

144 *The Politics*, p. 123.

145 *The Politics*, p. 123.

146 *The Politics*, p. 62.

147 *The Politics*, p. 62.

gemenebes gedeel word. Dié band wat die gemenebes saambind, is die stilswyende of uitdruklike belofte om dinge, wedersydse dienste, hulp, raad en dieselfde gemeenskaplike wette (*jura*) te deel tot dié mate wat die nut en noodsaak van universele sosiale lewe in die gemenebes mag vereis.¹⁴⁸

Die universele of simbiotiese lewe is kerklik en staatlík van aard.¹⁴⁹ Kenmerkend van die kerklike lewe is die godsdiens en piëteit wat tot die welvaart en ewige sielelewe behoort, in ooreenstemming met die hele eerste tafel van die Dekaloog.¹⁵⁰ Tot laasgenoemde behoort geregtigheid wat die gebruik van die liggaam en die huidige lewe betref en aan elkeen in ooreenstemming met die tweede tafel van die Dekaloog toebedeel. By eersgenoemde geskied alles godsdienstig tot die eer van God; by laasgenoemde, tot die nut en welvaart van die volk wat in een liggaam saamgebind is. Kerk en staat is, vir Althusius, die twee fundamente van elke welgeordende assosiasie. Afwyking van dié fundamente ondermyn die geluk van die gemenebes of universele assosiasie.¹⁵¹

Die kerklike samelewing (“communion”) van die gemenebes is die proses waardeur die middele wat tot die publieke organisasie en behoud van die Koninkryk van Christus (*regnum Christi*) regdeur die territorium van dié universele assosiasie ingestel word. Dít geskied tot die eer van God en vir die welsyn van die gemenebes. Bygevolg is die kerklike soewereiniteitsreg van die gemenebes die aanbidding van God (“the business of Jehovah”). Binne die grense van die gemenebes gee dié reg leiding ter genieting van ’n vroom lewe op grond waarvan God erken en aanbid word.¹⁵² Alle lede, sowel individueel as kollektief, is verplig om God te aanbid, welke ware en suiwer godsdiens en aanbidding van God ingestel moet word deur die Woord van God alleen, in ooreenstemming met die gelowiges se gemeenskaplike geloof en nie die gesag van mense of die meerderheid van die burgers nie.¹⁵³

Die politieke of staatlíke lewe is die proses waardeur die noodsaaklike en nuttige middele vir ’n gemeenskaplike lewe van geregtigheid aan al die lede van die gemenebes meegedeel word.¹⁵⁴ Dié lewe is die beoefening van aangeleenthede wat in verband staan met die lewe of publieke

148 *The Politics*, p. 62.

149 *The Politics*, p. 70.

150 *The Politics*, p. 70.

151 *The Politics*, p. 70.

152 *The Politics*, p. 70.

153 *The Politics*, p. 71.

154 *The Politics*, p. 74.

aangeleenthede van die gemenebes.¹⁵⁵ Hieruit spruit die sekulêre reg van soewereiniteit (*jus majestatis*), en die aanwysing van 'n vors. Die sekulêre reg van die gemenebes (*jus regni*), oftewel soewereine reg, stuur die lewe van geregtigheid, georganiseer in universele simbiose, volgens die tweede tafel van die Dekaloog. Dié reg oefen die mens om regverdig te lewe en die tweede tafel van die Dekaloog te beoefen.¹⁵⁶ Die promulgering en uitoefening van die algemene reg (*jus*) is die proses waardeur dit in die openbaar aangekondig word as die reël en norm van alle regverdige handeling in universele simbiose.¹⁵⁷ Dié wet en reg (*lex et jus*) is die reël van wat gedoen en vermy moet word deur die lede van die gemenebes, sowel individueel as kollektief, en wat vereis word vir die behoud van die lewe van geregtigheid en die universele assosiasie – dit wat die Romeinse skrywer Seneca noem die band wat die gemenebes saambind; die lewegewende gees wat die stad adem en wat by onttrekking daarvan die politieke gemeenskap weerloos laat: “This right is the guiding light of civil life, the scale of justice, the preserver of ... a bulwark of public peace and discipline, a refuge for the weak, a bridle for the powerful, and a norm and straightener of imperium.”¹⁵⁸

4.7 Althusius oor eenheid en verskeidenheid in die politieke gemeenskap

Soos by Marsilius, berus Althusius se samelewingsteorie op die onderskeid tussen Kerk en staat. Ander samelewingsvorme ressorteer onder die domein van die staat. Skool, universiteit en bedryfsorganisasie beskik struktureel nie oor die kompetensies wat dit teen staatlike inmenging kan beskerm nie. Volgens Althusius se simbiose-teorie berus provinsies op nedersettings en streke; die gemenebes berus op provinsies. Derhalwe, soos die oorsaak volgens sy aard die effek voorafgaan en duideliker waarneembaar is, en soos die primêre voorafgaan aan dit wat saamgestel is of daarvan afgelei word, gaan nedersettings, stede en provinsies aan ryke vooraf. Ingevolge die orde en voortgang van die natuur word die huweliksverhouding of huislike assosiasie van man en vrou die oorsprong en fondament van die menslike samelewing genoem. Daaruit spruit die onderskeie assosiasies van bloedverwantskap en aangetroude families. Daaruit ontstaan die *collegia*, uit die vereniging daarvan die saamgestelde liggame van nedersettings, dorpe of stede. Hierdie is die eerste simbiotiese assosiasies

155 *The Politics*, p. 74.

156 *The Politics*, p. 74.

157 *The Politics*, p. 74.

158 *The Politics*, p. 75.

wat selfstandig kan bestaan sonder provinsies of Ryke. Indien hulle egter nie verenig is in assosiasies en simbiotiese universele liggame van 'n provinsie, gemenebes, of Ryk nie, ontbeer hul baie van die voordele en noodsaaklike lewensondersteunings. Dus is dit noodsaaklik dat die simbiotiese lewe van families, bloedverwantskap, assosiasies, *collegia*, stede en provinsies voorafgaan aan die Ryk of universele simbiotiese assosiasie wat uit die voornoemde assosiasies spruit en daaruit saamgestel is.¹⁵⁹ In die praktyk word dié assosiasies saamgebind vir die gemeenskaplike welsyn. Die publieke assosiasie kan nie bestaan sonder die private en huislike assosiasies nie. Beide is noodsaaklik en nuttig ten einde voordelig te lewe.¹⁶⁰ Hoewel die struktuurbeginsels van die staat as lewensvorm universeel en onveranderlik is, kan dit met die oog op die besondere omstandighede, tyd en omstandighede deponitiver word.¹⁶¹

4.8 Die Kerk onderworpe aan die publieke regsmag van die staat

Marsilius se insig dat die Kerk – soos ander samelewingsinstelling – aan die staat se publieke regshandhawing ondergeskik is, stel Althusius in staat om staatlke handhawing van die publieke regsorde teenoor die tradisionele Middeleeuse kerklike oorheersing te stel. Soos politieke regering, baseer Althusius die kerklike administrasie op 'n verbond tussen die gemenebes en God – 'n beginsel wat hy oorneem van Junius Brutus. Hoewel Kerk en staat elk oor sy eie kompetensierrein beskik, is die Kerk aan die publieke regsmag van die staat onderworpe. Voorts beskik die staat oor beperkte kompetensies in kerklike aangeleenthede – kompetensies wat begrens word deur die taak van die Kerk ter bevordering van die ware godsdiens en die staatlke funksies ter handhawing van die simbiotiese verhouding wat die publieke regsorde rugsteun. Met 'n merkwaardige standpunt vir sy tyd, verklaar Althusius dat die staat nie oor dwingende kompetensies beskik ter handhawing van die ware godsdiens nie. In dié verband neem hy standpunt in teen die Jesuïete se opvatting dat die politieke regeerampste nie godsdiensstige diversiteit in die publieke regsorde mag duld nie.¹⁶²

Vervolgens beantwoord Althusius die vraag of vorste in stede of stande wat ander sienings op godsdiensstige aangeleenthede as die godsdiensstige oortuigings van die vors nahou, geduld mag word. Volgens Althusius mag die regeerder wat nie sonder bedreiging van die gemenebes sy godsdiensstige

¹⁵⁹ *The Politics*, p. 202.

¹⁶⁰ *The Politics*, p. 202.

¹⁶¹ *The Politics*, p. 202.

¹⁶² *The Politics*, p. 168.

oortuiging kan afdwing nie, die afwykende godsdienstige beskouings duld ter wille van openbare vrede en rus, “blinking his eyes and permitting them to exercise unapproved religion, less the entire realm, and with it the household of the church, be overthrown.”¹⁶³ Regeerders behoort dus die godsdienstige praktyke van verskillende godsdienste te duld, soos ’n ervare navigator ter see die verskillende en botsende winde en golwe in aanmerking neem: “Just as amidst those winds and waves the navigator brings his ship safely into the harbour, so the magistrate directs the commonwealth in a manner that keeps it free from ruin for the welfare of the church.”¹⁶⁴

Die kompetensieterrein van die staatlke gesagsdraers in kerklike aangeleenthede sluit in die verbod op die invoer van boeke wat dwaalleer verkondig, uitsluiting van dwaalleraars of ateïste van kerklike en skoolampte, verbod op konventikels en *collegia* wat dwaalleer by geheime ontmoetings verkondig. Aan die positiewe kant word van politieke regeerders verwag dat hulle tot die beste van hul vermoë optree en voorsien aan wat nodig is om die ware eerbied en agting vir God te bevorder.¹⁶⁵

Die verhouding tussen Kerk en staat word deur Althusius aan die hand van twee tipes administrasie bespreek: universeel en partikulier.¹⁶⁶ Eersgenoemde behels die publieke administrasie; laasgenoemde is privaat.¹⁶⁷ By eersgenoemde is die opperste regeerder gemoeid met die hele liggaam van die gemenebes; by laasgenoemde met die lede en dele daarvan.¹⁶⁸ Die universele administrasie van die gemenebes is die proses waardeur publieke funksies en goedere in die hele territorium van die gemenebes en universele assosiasie behartig en noulettend bestuur word tot nut en welsyn van die hele gemenebes.¹⁶⁹ Die administrasie van die publieke funksies van die gemenebes is hetsy kerklik of sekulêr van aard.¹⁷⁰ Kerklike funksies is die middele waardeur die Koninkryk van God (*regnum Dei*) ingevoer, bevorder, versorg en bewaar word in die gemenebes. Kerklike administrasie is die proses waardeur die kerklike funksies behartig word volgens die voorskrifte van God se Woord. Die uitvoering en administrasie

163 *The Politics*, p. 169.

164 *The Politics*, p. 169.

165 *The Politics*, p. 169.

166 *The Politics*, p. 154.

167 *The Politics*, p. 154.

168 *The Politics*, p. 154.

169 *The Politics*, p. 154.

170 *The Politics*, p. 154.

van kerklike ampte hoort by die kerklui (*personae ecclesiasticae*).¹⁷¹ Daar bestaan dus 'n tweeledige administrasie van kerklike aangeleenthede: Een deel het betrekking op die politieke regeerlui; die ander op die kerklui. Elk gee leiding aan en gehoorsaam die ander, elk help die ander met betrekking tot die spesifieke administrasie aan die betrokke gesagslui toevertrou, volgens die voorbeeld van Moses en Aäron.¹⁷²

4.9 Die regeerder deel van die staatsgeheel

Die insig dat die politieke heerser deel van die staatstruktuur en 'n integrale deel van die staatlike struktuurfunksies vorm, volgens Marsilius se staatsteorie, kom by Althusius na vore. Die gedagte dat die regeergesag aan die reg gebind is en nie oor onbepaalde gesag beskik nie, het 'n belangrike rol in latere regstaattheorieë gespeel. Die vors is 'n belangrike deel van die politieke gemeenskap. Hy word deur die burgers verkies, hy bestuur die gemeenskap, regeer ten behoeve van die welsyn en voordeel daarvan, oefen gesag (*jus*) uit oor die individue, maar nie oor die burgers kollektief nie. 'n Eed van trou aan bepaalde artikels, waarin die funksies van sy amp vervat is, staan ter beskerming van die gemeenskap wat hom aanwys. Van elke burger word individueel 'n eed van trou en gehoorsaamheid vereis waarin die funksies van goeie burgerskap vervat is.¹⁷³ Die regeergesag bestaan uit een of meer persone wat oor die voorgeskrewe mag beskik om deur middel van die gemeenskap te regeer.¹⁷⁴ In provinsiale verband behartig die prefek die regering van die provinsie. Hy geniet die vertroue van die Ryk waarbinne die provinsie bestaan en waarvan dit deel is. Die regeerders van provinsies geniet ook die soewereiniteitsregte van die gebied waarin hulle regeer en verteenwoordig die opperste regeergesag: "Even though these heads, prefects, and rectors of provinces recognize the supreme magistrate of the realm as their superior, from whom their administration and power are conceded, nevertheless they have rights of sovereignty in their territory, and stand in the place of the supreme prince."¹⁷⁵

Op nasionale vlak word die lede van die Ryk onderling tot 'n enkele liggaam, onder een hoof saamgebind.¹⁷⁶ Dié reg van die Ryk (*jus regni*) word ook die reg van soewereiniteit (*jus majestatis*) genoem. Dit bestaan uit die reg

171 *The Politics*, p. 155.

172 *The Politics*, p. 155.

173 *The Politics*, p. 35.

174 *The Politics*, p. 35.

175 *The Politics*, p. 57.

176 *The Politics*, p. 64.

van die staat as geheel, in kontras met die reg waaroor 'n stad of provinsie beskik.¹⁷⁷

5. Samevatting en gevolgtrekking

Marsilius van Padua identifiseer die behoefte aan normatiewe grensaanduidings van die kompetensierterreine van Kerk en staat. Sy politieke teorie spruit uit 'n tweërlei behoefte: enersyds, die beskrywing van die kompetensiegrense waarbinne kerklike owerhede hul funksies sal behartig; andersyds, die aanduiding van die staatlke kompetensies as synde struktuurgrense van die politieke lewe binne 'n geïndividualiseerde politieke entiteit. Beide behoeftes vloei voort uit die leemtes in die Middeleeuse politieke filosofie om menslike vryheid in kerklike en staatlke verband te verseker en misbruik van kerklike mag aan bande te lê. Hoewel Marsilius daarna streef om sy samelewingsteorie vanuit Christelike konteks te ontwikkel, word sy perspektief op die politieke lewe steeds deur die Aristoteliese elemente in sy teorie aan bande gelê. Volgens Aristoteles is die politieke lewe die mees deugsame, die staat is die hoogste manifestasie van menslike deugdelikheid op aarde en die staat beskik oor uitsluitlike mag oor ander samelewingsentiteite.¹⁷⁸ Hoewel Marsilius se identifisering van die staat as eiestandige samelewingsentiteit wat naas die kerk funksioneer, 'n deurbraak was vir sy tyd, ontbreek 'n normatiewe blik op die strukturele verskeidenheid van lewensvorme naas die Kerk en die staat. Vanuit die Aristoteliese samelewingsoriëntasie, verreken Marsilius slegs tot beperkte mate die kompleksiteite van die menslike vryheidshorison in sy normatiewe verskeidenheid. Vir Marsilius is daar steeds slegs twee samelewingsterreine, naamlik Kerk en staat. Binne dié twee terreine word die veelheid van normatiewe struktuurelemente ingekapsel. Ten einde aan kerklike absolutisme te ontsnap, word die terrein van staatlke gesag by Marsilius uitgebrei as teenwig vir kerklike absolutisme.

Marsilius het staat en Kerk as twee onderskeibare terreine van sake beskou en nie van persone nie. In die verlengstuk van sy staatsteorie lê die erkenning van staat en Kerk as twee eiestandige lewensentiteite wat elk

¹⁷⁷ *The Politics*, p. 64.

¹⁷⁸ Kyk A.W.G. Raath, "Kan Althusius die politokrate red?", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 58(1) (Maart 2018), pp. 161-178; "Althusius en die krisis in die Skolastieke staatsfilosofie", *Tydskrif vir Christelike Wetenskap* (2018) (kwartaal 2), pp. 97-118; "Die Aristotelies-politieke hermeneutiek – die voortgaande grondslae-diskoers oor politokratiese kommunitarisme", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 57(2-1) (September 2017), pp. 1-14.

oor 'n onderskeibare kompetensierrein beskik, wat met die unieke aard van elk verband hou. Marsilius se verwerping van pouslike oppergesag en kerklike oorheersing kom onder andere na vore in sy beperking van kerklike kompetensies tot die gesag van die Algemene Kerkvergadering (oftewel Konsilie).¹⁷⁹ Marsilius se verknegtheid aan die Aristoteliese samelewingsopvatting, het egter verhoed dat hy tot 'n indringende tipering van die kompetensierrein van elk kon kom.¹⁸⁰ Die gesag waaroor die staat, volgens Marsilius beskik, word aangedui as die handhawing van burgerlike vrede ("tranquility" oftewel "civil peace").¹⁸¹ Die aanduiding van die staatstaak as 'n etiese aangeleentheid, lei egter tot verduistering van die juridiese aard van die staatswerksaamhede.

Althusius het die unieke strukturelemente van staat en Kerk helderder kon onderskei, die wetmatigheid wat elk onderskei aangedui en die verbandhoudende kompetensies van elkeen duideliker aangetoon. Sy onderskrywing van die volksoewereiniteitsteorie verhoed egter dat Althusius tot 'n eksplisiete formulering van die beginsel van soewereiniteit-in-eie-kring kon kom. Bygevolg versand sy samelewingsteorie – soos by Marsilius – in 'n hiërargiese samelewingsbeskouing.

Die Middeleeuse aanwending van organismiese metafore ter tipering van die rol van die staat in die samelewing deur sowel Marsilius¹⁸² as Althusius, versluier die strukturele aard van die onderskeie samelewingsterreine. Beide bly in gebreke om onderskeidelik die wetsy en subjeksy van sosiale kringe te identifiseer en die belang daarvan vir die normatiewe tipering van die betrokke sosiale kringe in te sien. Die normatiewe aard van byvoorbeeld die staatsverband kom slegs aan die lig by die insig dat die wetsy van die betrokke individualiteitstruktuur in die strukturele aard van die staat as sodanig ingebed is en dat die normatiewe aard van die staat vir alle staatsvorme geld, afgesien van die positivering daarvan in die historiese beslaggewing van spesifieke staatsvorme. Enersyds verklaar Marsilius dat die wet vir staat-wees by sowel 'n republiek as 'n monargie dieselfde is. Andersyds lê Marsilius 'n relativistiese maatstaf aan vir sover die individu as bron van gesag by sowel staat as Kerk figureer. Vir sover die individu

179 F. Watson & C.J. Nederman, "Introduction", in Marsilius van Padua, *Defensor Minor & De Translatione Imperii*. Cambridge: Cambridge University Press (1993), p. xxii.

180 Vir die Aristoteliese erfenis by Marsilius kyk Watson en Nederman, "Introduction", p. xxi.

181 Vgl. Brett, "Introduction", in Marsilius van Padua, *The Defender of the Peace*. Cambridge: Cambridge University Press (2005), pp. xvii, xviii, xx.

182 Brett, "Introduction", p. xxv; C.J. Nederman, *Lineages of European Political Thought*. Washington: The Catholic University of America (2009), p. 40.

die bron van gesag is, lê Marsilius 'n relativistiese maatstaf ter tipering van die staatsverband aan. Tesame met die etiese inslag van die staatstaak, versand die juridiese kwalifisering van die staatlke individualiteitstruktuur en word die reg tot politieke inspraak van die onderdane die alles bepalende maatstaf aan die hand waarvan die meerderheidstem die optrede van die staat bepaal. Tereg wys Brett egter op die potensieële belang van Marsilius se insig in die aard van afdwingbare regsnorme vir die latere ontluiking van die regstaat-teorie.¹⁸³

Die grootste struikelblok ter afgrensing van die kompetensiegebied van staat en Kerk onderskeidelik, spruit uit Marsilius se volksoewereiniteitsdenke – 'n Aristoteliëse *res in sy samelewingsteorie*.¹⁸⁴ Vir sover volksoewereiniteit 'n historiese proses is,¹⁸⁵ lei dit tot 'n deterministiese element in sy samelewingsbeskouing, wat die eiestandige vryheid en verantwoordelikheid (oftewel soewereiniteit-in-eie-kring) van onderskeidelik staat en Kerk aan bande lê. Dieselfde problematiese konstruksie kom in Althusius se politieke teorie voor. Die dialektiese spanning tussen volksgesag en die inherente gesag waaroor elke samelewingsterrein beskik, lei tot oorwoekering van volksbelange ten koste van die materiële struktuurbelange van elke samelewingvorm.

Met sy standpunte ter afwerping van kerklike tirannie en onderwerping van die Kerk as lewensvorm aan die publieke owerheidsgesag van die staat, het Marsilius die grondslag gelê vir die latere Reformatoriese staatsbeskouings van Luther, Calvyn en Althusius. Bollowa stel dié ontwikkeling soos volg: “Marsilius freed the State from spiritual tyranny and subjected religion to the high discipline of the community. The ideas of Marsilius were far in advance of his time, and lay dormant until developed by Luther and Calvin in the Reformation and by Hobbes and Grotius in political doctrine.”¹⁸⁶ Bollowa laat egter buite rekening dat die verligte despotisme van Hobbes en Grotius die eiestandige vryheid van nie-staatlke lewensterreine misken en staatsoewereiniteit as alles insluitende oppergesag van die staat beskou.

In verskeie opsigte bied Marsilius se politieke teorie die vertrekpunt vir moderne benaderings tot konstitusionalisme en burgervryhede. Oor Johannes van Salisbury en Marsilius se bydrae in dié verband, merk Nederman op dat “the

183 Brett, “Introduction”, p. xxvi.

184 Vir die Aristoteliëse reste in Marsilius se teorie kyk Watson en Nederman, “Introduction”, p. xxi.

185 Brett, “Introduction”, p. xviii.

186 Bollowa, *The History of the Theory of Sovereignty*, p. 23.

materials of modern constitutionalism and political liberalism may be found in the soil of the Middle Ages ...; we find authors such as John of Salisbury and Marsiglio of Padua who defended liberty of conscience and judgment, as well as thinkers in the vein of Henry de Bracton and William of Padua who proposed the need for political remedies to the abuse of power.”¹⁸⁷

Marsilius se regsteorie veronderstel die onderskeid tussen die private en publieke sfeer van vryhede en regsbelange in die samelewing. Wat die publieke burgervryhede betref, beklemtoon Marsilius burgervryheid as voorwaarde ter beskerming van die algemene belang. Burgerlike deelname by die formulering van wetgewing – deur middel van publieke debat en diskoers – word deur Marsilius soos volg beskryf: “If any citizen thinks that something should be added, subtracted, adjusted or completely rejected, he can say so ... In the general assembly of citizens, those citizens will have been heard who have wished to make some reasonable statements in the regard to them [the proposed laws].”¹⁸⁸ Elke burger behoort die geleentheid te hê om wetgewingsvoorstelle te bespreek en te ondersoek en voorstelle oor aanpassings of wysigings te maak.¹⁸⁹

Onderliggend tot die effektiewe gebruik van toestemming, is die vryheid van denke en uitdrukking wat inherent tot die struktuur van ’n gesonde burgerlike liggaam funksioneer. Indien alle burgers nie oor gelyke vryheid beskik om hul oortuigings uit te druk nie, sal eensydige besluitneming tot die ondergang van die samelewing lei. Vryheid van spraak en handeling is dus noodsaaklike voorwaardes vir stabiele regering. Marsilius beskou dus burgervryheid as grondleggende vryheid ten einde betekenisvol aan die politieke lewe te kan deelneem: “The peace and order of the community – the undisturbed tranquility that facilitates the sufficiency of life that Marsiglio regards to be the purpose of communal association – can only be assured when the liberty of each citizen to contribute to the political process is guaranteed. Otherwise, partiality will induce a level of conflict that ultimately undermines the ability of the parts to cooperate and coordinate their functions.”¹⁹⁰

In sy *Defensor minor* – ’n opsomming en herformulering van die *Defensor Pacis* – betoog Marsilius dat menslike handeling en oortuigings wat nie op

187 Nederman, *Lineages of European The Political Thought*, p. 66, 73; G. Garnett, *Marsilius of Padua and ‘the Truth of History’*. Oxford / New York: Oxford University Press (2006), p. 4.

188 *Defensor Pacis*, l.13.8, p. 55.

189 Kyk ook Marsilius van Padua, *Writings on the Empire: Defensor Minor and the De translatione Imperii*, red. Cary J. Nederman. Cambridge: Cambridge University Press (1993), 14.5, p. 42.

190 Nederman, *Lineages of European Political Thought*, p. 78.

die interaksie van funksies tussen die dele van die gemeenskap impak maak en bygevolg nie die openbare rus versteur nie, geduld behoort te word.¹⁹¹ Individue behoort dus oor sodanige vryheid te beskik wat noodsaaklik is vir die handhawing van die openbare welsyn. Hy verwys eksplisiet na vryheid van geloofsoortuiging – ’n radikale standpunt vir sy tyd.¹⁹²

Die opkoms van die republikeinse staatsteorie tydens die laat-Middeleeue kan grootliks aan Marsilius se beklemtoning van die reg op politieke inspraak van die onderdane en die erkenning van politieke burgervryheid toegeskryf word. Nederman beklemtoon die republikeinse inslag van Marsilius se politieke teorie en die verskynsel dat regverdiging van imperiale gesag naas republikeinse benaderings in die veertiende eeu voortbestaan het: "(A)s my examination of Marsiglio of Padua in the fourteenth century and Nicholas of Cusa in the fifteenth century suggest, republican doctrines persisted side-by-side with the belief in the legitimacy of imperial power expressed by a universal lord over all of the world. Empire was not strangled to death by the force of a republican renewal starting in the fifteenth century ... Rather, the imperial ideal in its essential mediaval form enjoyed a long and fruitful life well into modernity."¹⁹³

Veral die Konsiliarie-teoretici se afwysing van *plena potestas* (volledige mag) of *plena auctoritas* (alle gesag) – ontleen aan die Romeinse reg – het goeie aanklank by Reformatoriese politieke denkers gevind. Die Romeinse regsbeginsel dat ’n individu of groep ’n agent kon aanwys om met ’n derde party in ’n regsverhouding te tree, het die belangstelling van die Reformatoriese denkers geprikkel – gedagtes wat tot die teorie van verteenwoordigende regering deur volksverteenwoordigers aanleiding gegee het. Dié gedagtes het via die Konsiliarisme van Marsilius van Padua by Reformatoriese politieke denkers, soos Althusius, neerslag gevind. In verskeie opsigte was Konsiliêre idees die bedding waarin Reformatoriese politieke teorieë kon ontluik en deur herinterpretasie daarvan tot belangrike komponente van die Reformatoriese staatsteorie kon ontwikkel. Die uitbouing van die beginsel van kompetensieperke aan staatlike gesag en die erkenning van die meegaande burgerlike vryhede – by Marsilius godsdiensvryheid – was ’n sluitsteen vir latere Reformatoriese burgervryheidsformulerings. Reeds by Althusius ontwikkel dit tot ’n spektrum van bugervryhede. Wat godsdiensvryheid betref, beskryf Althusius dit as ’n reg wat elkeen in die gemenebes toekom om sy/

191 Kyk C.J. Nederman, "Tolerance and Community: A Medieval Communal Functionalist Argument for Toleration," *Journal of Politics* 56 (November 1994): 901-918.

192 Nederman, *Lineages of European Political Thought*, p. 78.

193 Nederman, *Lineages of European Political Thought*, p. xxii.

haar geloof uit te leef, vry te wees van geloofsdwang en om op die Sabbat te aanbid.¹⁹⁴ Voorts onderskryf Althusius die reg op vryheid van gewete (*libertas conscientiae*).¹⁹⁵ Die gewete, siel en denke van die mens behoort vry te wees van beperkings en dwang sodat God vrymagtig in elke mens kan werk.¹⁹⁶ Die regte waaroor elke persoon in die samelewing beskik, korrespondeer met kompetensiebeperkende pligte van sowel Kerk as staat. Elkeen beskik oor die natuurlike reg op liggaamlike vryheid en beskerming. Tweedens beskik elkeen oor die reg op 'n heilige lewenswandel, die reg op eiendom, eer en 'n goeie naam en die reg op 'n familielewe.¹⁹⁷ Daarmee is die weg vir ontluiking van moderne regstaatteorieë gelê.

Bibliografie

- ALLEN, J.W. 1977. *A History of Political Thought in the Sixteenth Century*. London: Methuen & Co. Ltd.
- ALTHUSIUS, J. 1614. *Politica methodica digesta atque exemplis sacris & profanis illustrata*. Herborn: Nassoviorum.
- ALTHUSIUS, J. 1965. *The Politics*. Engelse vertaling deur Friedrich S. Carney. London: Eyre & Spottiswoode.
- ANTONITES, A.J. 1981. Die filosofie van die konsiliebeweging. In: A.M. Faure, A.C. Gey van Pittius e.a. *Die Westerse Politieke Tradisie*. Pretoria/Kaapstad: Academica, pp. 136-137.
- BRETT, A. 2005. 'Introduction', pp. I-xxvi, in Marsilius van Padua, *The Defender of the Peace*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BOLLERMAN, K, IZBICKI, T.M. & NEDERMAN, C.J. (Eds). 2014. *Religion, Power, and Resistance from the eleventh to the Sixteenth Centuries*. New York: Palgrave MacMillan.
- BULLOWA, F.E.M. 1895. *The History of the Theory of Sovereignty*. Gepubliseerde D.Phil-proefskrif, Columbia College. New York.
- CANNING, J. 1996. *A History of Medieval Political Thought 300-1450*. London/New York: Routledge.

194 J. Althusius, *Politica Methodicè Digesta atque exemplis sacris & profanes illustrate*. Herborn: Nassoviorum (1614), hoofstuk XX.12-13, 20-22; XXVII. 21-22, 33-34, 36; XXVIII.14, 53-66; XXXVIII.10-14, 77-78.

195 *Politica*, XXVIII.62.

196 *Politica*, XXVIII.14, 62-66.

197 *Politica*, X.5-7. Kyk ook J. Witte, *The Reformation of Rights*. Cambridge: Cambridge University Press (2007), pp. 176-177.

- CARLYLE, R.W. & CARLYLE, A.J. 1936. *A History of Mediaeval Political Theory in the West. Vols. I-VI*. Edinburgh: William Blackwood & Sons. Ltd.
- DÉNTRÈVES, A.P. *The Medieval Contribution to Political Thought*. New York: The Humanities Press.
- DE FREITAS, S.A. 2014. *Law and Federal-Republicanism: Samuel Rutherford's Quest for a Constitutional Model*. LL.D.-proefskrif, Universiteit van die Vrystaat.
- DOOYEWEERD, H. 2010. *The Crisis in Humanist Political Theory. Collected Works. Series B, Volume 7*. Red. D.F.M. Strauss. Grand Rapids, MI: Paideia Press.
- GARNETT, G. 2006. *Marsilius of Padua and 'the Truth of History'*. Oxford/ New York: Oxford University Press.
- GRACIA, J.J.E. & NOONE T.B. (Eds). 2002. *A Companion to Philosophy in the Middle Ages*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.
- LUPOLD VAN BEBENBURG, 1566. De iure regni et imperii. In: S. Schard, *De iurisdictione auctoritate et praeeminentia imperiali ac potestate ecclessiastica*. pp. 328-409.
- MARSILIUS VAN PADUA. 1993. *Defensor Minor and De Translatione Imperii*. Vertaal en geredigee deur F. Watson & C.J. Nederman. Cambridge: Cambridge University Press.
- MARSILIUS VAN PADUA. 2005. *The Defender of the Peace*. Vertaal en geredigee deur A. Brett. Cambridge: Cambridge University Press.
- NEDERMAN, C.J. (Ed.). 1993. 'Introduction', pp. ix in Marsilius van Padua, *Defensor Minor and De Translatione Imperii*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NEDERMAN, C.J. 1994. Tolerance and Community; A Medieval Communal Functionalist Argument for Toleration, *Journal of Politics* 56 (November), pp. 901-918.
- NEDERMAN, C.J. 2009. *Lineages of European Political Thought*. Washington: The Catholic University of America.
- RAATH, A.W.G. 2017. Die Aristoteles-politieke hermeneutiek – die voortgaande grondslae-diskoers oor politokratiese kommunitarisme, *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 57(2-1) (September), pp. 1-14.
- RAATH, A.W.G. 2018. Kan Althusius die politokrate red?, *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 58(1) (Maart), pp. 161-178.
- RAATH, A.W.G. 2018. Althusius en die krisis in die Skolastieke staatsfilosofie, *Tydskrif vir Christelike Wetenskap* (September), pp. 97-118.

TIERNY, B. 1982. *Religion, law and the growth of constitutional thought 1150-1650*. Cambridge: Cambridge University Press.

WATSON, F. & NIEDERMAN, C.J. 1993. 'Introduction'. In: Marsilius van Padua, *Defensor Minor & De Translatione Imperii*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. I-xxii.

WITTE, J. 2007. *The Reformation of Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.